

L'humanisme ribià com a principi educatiu i de construcció nacional

Jordi Malé

El 27 de desembre de 1918, un poeta català d'encara no 28 anys, Joan Arús, pronunciava una conferència a l'Acadèmia de la Joventut Catòlica de Barcelona; una conferència que pocs mesos després havia d'aparèixer publicada a Sabadell (on llavors vivia; havia nascut a Castellar del Vallès) amb el títol *La nostra expansió literària*. Al llarg de la seva dissertació, i tocant al tema del renaixement de la literatura catalana, Arús assenyalava una clara línia evolutiva que arrencava dels autors de la Renaixença (Milà i Fontanals, Antoni de Bofarull, Piferrer, Rubió i Ors, Víctor Balaguer, Guimerà i Verdaguer), passava per alguns dels anomenats modernistes (Rusiñol, Caterina Albert i Paradís, Ignasi Iglésias, Ruyra, Maragall), fins a arribar als escriptors del Nou-cents, amb Carner, López-Picó i Eugeni d'Ors com a figures més destacades¹. Arús no dubtava a posar un marcat èmfasi en la importància dels homes de la Renaixença i en la decisiva influència que sobre ells exercí el romanticisme: «Des del moment que fou oïda la veu de la nostra llengua per aquells que foren els nostres precursors i que en copsaren l'encís i en sentiren l'enyorança, era passat el perill i recomençava la vida nacional de Catalunya»; i, més endavant afegia: «L'obra dels nostres romàntics, bé que no tingui una valor literària essencial, enclou una inestimable valor d'impulsió patriòtica i és l'afressament del camí que les gene-

1. J. ARÚS, *La nostra expansió literària*, Impremta La Neogràfica, Sabadell 1919, pp. 14, 25 i 26 (en regularitzo l'ortografia).

racions posteriors han seguit amb petjada més ferma i dreturera.»² Certament, ja cap al final de la seva conferència, Arús precisava, tot emparant-se en Eugeni d'Ors (a qui anomena «Mestre») i en Prat de la Riba, que la continuïtat (la «Santa Continuïtat») pròpiament amb qui calia establir-la era amb els autors catalans del segle XIV i XV; però no s'estava de puntualitzar que això no comportava «deixar de comprendre i d'estimar en tot el que val i representa l'obra [dels nostres] immediats antecessors, generadora i impulsora de l'actual renaixement»³. Per a aquest crític novell, doncs, era en la Renaixença on calia cercar els orígens del nostre ressorgiment nacional i literari. Un ressorgiment tot just iniciat, que els homes del Nou-cents havien de completar i perfeccionar. I un ressorgiment que sols podria aconseguir-se si s'adoptava l'ideal de l'imperialisme formulat per Prat de la Riba, la traducció del qual, en el camp literari, esdevenia la necessària expansió de la nostra literatura.

Aquesta conferència d'Arús està completament amarada de doctrina pratiniana i orsiana. Tanmateix, en un punt divergeix del pensament d'aquests dos autors: i és en el grau d'importància atorgada als autors del segle passat en el nostre redreçament nacional i literari. Josep Murgades, en una comunicació de l'any 1984, ja va exposar àmpliament el tema de la visió que els noucentistes tingueren del moviment de la Renaixença. Tot resseguint diversos testimonis, Murgades remarcava que tal visió estava condicionada per una qüestió prèvia com era la pugna per atribuir-se en exclusiva el paper d'originadors de l'actual renaixement de la política i de la literatura catalanes. Aquesta convicció dels noucentistes era el que els duïa a «regatejar als homes de la Renaixença la preeminència en el paper fundacional dels orígens del present»⁴.

Essent aquesta l'opinió generalment estesa entre els autors adscriuïbles al Noucentisme o, si es prefereix, seguidors de la doctrina de Prat de la Riba i d'Eugeni d'Ors —la vigència de la qual val a dir que es mantindrà fins que ambdues figures, per raons evidentment diferents, desapareixeran del panorama polític i ideològic català—⁵, no ha de sorprendre que alguns d'ells, davant la conferència d'Arús, tot i coincidir en el plantejament general de

2. *Ibid.*, p. 12 i p. 14.

3. *Ibid.*, p. 51.

4. J. MURGADES, «La Renaixença vista pel Noucentisme», dins *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença*, vol. II, Curial, Barcelona 1994 (Estudis Universitaris Catalans), pp. 112 i 113.

5. Cfr. l'article de Joan CREXELLS, «La importància del vuitcents català» (*La Publicitat* 14-I-1926), dins *Obra Completa*, vol. I: *De Plató a Carles Riba* [OC I], a cura d'Alfred Schrem, Edicions de la Magrana, Barcelona 1996, pp. 212-216.

la tesi que s'hi formula, expressessin la seva opinió discrepant quant al punt de la rellevància atorgada al moviment de la Renaixença. Un d'aquests fou Carles Riba, que, poc després de l'aparició del llibret d'Arús, li dedicà un article, amb el mateix títol de «La nostra expansió literària» i explícitament adreçat a l'autor de la conferència, que es publicà a *La Veu de Catalunya* el 5 de juny de 1919. Reflectint el caràcter abrandat de l'encara jove crític de 26 anys, encimbellat en les seves conviccions noucentistes i duent les seves afirmacions gairebé fins al dogmatisme⁶, Riba iniciava el seu article, seguint una pràctica en ell usual, refutant explícitament aquell punt de l'argumentació d'Arús: «Renéixer a un Romanticisme fou per als catalans alguna cosa de bo, ja que significà tornar a la vida; però no podia ser en si gran cosa d'eficaç.»⁷

Malgrat que, en aquest escoli, Riba assenyalava la importància que no deixava de tenir la recuperació del passat duta a terme pels homes de la Renaixença, posava èmfasi en el fet que la nova etapa renaixent del país s'havia iniciat, veritablement, «el dia en què la faç de Catalunya es girà tot d'una cap a l'esdevenidor. Fou el dia en què entre nosaltres es pronuncià per primera vegada el mot “imperialisme”» (p. 125). Fins llavors, afegeix, tot just si ens havíem desensonyat: «Mancant-nos l'ambició nacional, ens mancà així mateix l'ambició literària. (...) Fórem, no actors, sinó espectadors encuriosits del romanticisme; férem arqueologia, sense urc per projectar-la de dret sobre el moment».

Per a Riba, doncs, com per a tot el Noucentisme oficial, és amb l'obra i la doctrina de Prat de la Riba que s'inicià el nostre veritable Renaixement, la nostra autèntica renaixença. I per marcar novament les distàncies amb les realitzacions dels homes del segle XIX, l'autor dels *Escolis* precisava que, en aquest renaixement, «no érem nosaltres que tornàvem al passat», com feren els homes de la Renaixença, «sinó el passat que es lligava de bell nou al nostre avui». Aquest passat que es prolongava fins al Nou-cents no era cap altre —com ja havia assenyalat Ors—⁸ que el del segle XV, el segle d'Ausiàs March, de Joanot Martorell, de Roís de Corella, etc. Riba ho formulava amb una frase que gairebé ha esdevingut cèlebre: «El nostre passat, en efecte, no s'havia clos en un crepuscle, sinó en una aurora: el Renaixement quatrecentista.» I continua: «Cal pensar-hi, en les nostres possibilitats d'aleshores: la política internacional catalana, bé prometia en la guia dels

6. Cfr. Jordi MALÉ, *Carles Riba i el Noucentisme. Les idees literàries (1913-1920)*, Edicions de la Magrana, Barcelona 1996, p. 299.

7. C. RIBA, *Obres Completes*, vol. 2 (Crítica 1) [des d'ara, OCC1], a cura d'Enric Sullà, Edicions 62, Barcelona 1985, p. 125 (la cursiva és meva).

8. Cfr. J. MURGADES, art. cit. (n. 4), p. 117.

pobles nous un paper més eficaç que el que acompliren els nostres suplantadors. I un *Tirant lo Blanch* i un Roís de Corella bé anunciaven almenys un Ariosto.»

És amb aquest passat quatrecentista, doncs, que Riba, a l'igual d'Ors, demanava d'enllaçar, a fi d'establir una mena de línia de continuïtat que havia d'avaluar l'actual redreçament del país a tots els nivells. La via per aconseguir-ho era, reiterem-ho, la doctrina imperialista de Prat, sota la qual «les masses s'ordenen lliurement per a la col·laboració sota les noves fórmules de l'autoritat. I autoritat», conclou, «és classicisme». En aparèixer aquest terme dins l'article, «classicisme», estaríem temptats de deduir que Riba propugna de prendre l'Antiguitat clàssica com a referència de la nova època renaixent. Però cal no perdre de vista que aquí «classicisme» està equiparat a «autoritat», la qual cosa ja ens indica que el mot ha de ser entès bàsicament com un element més de l'ideari orsià. Perquè el punt de referència primer de l'article no són els clàssics de l'Antiguitat sinó el segle XV, i el que demana Riba és, pròpiament, «una fi del quatre-cents que es continuï no en les seves anècdotes, sinó en el seu pur sentit pregon; no amb unes soles humanitats greco-llatines, sinó també amb unes novíssimes humanitats, que abracessin les irrenunciabls adquisicions del quatre-cents al nou-cents». És indubtable que Riba pensa en la gran rellevància que havien de tenir els estudis clàssics per a la formació de les noves generacions; però al passatge citat també queda clar que ni és en ells que posa l'èmfasi ni els concedeix la importància cabdal i decisiva que, en canvi, sí que els atorgarà més endavant —com veurem. No era, doncs, l'Antiguitat grecoromana, el model en el qual Riba, l'any 1919, cercava d'emparar, com a font d'autoritat i com a model ideal, les aspiracions de ressorgiment del país, sinó la Itàlia del Renaixement dels segles XV i XVI. I, com ell, molts altres noucentistes.

És prou sabut que, ja a l'Alemanya del segle passat, historiadors de la cultura com Jacob Burckhardt (d'origen suís) havien pres la Itàlia renaixentista no sols com a referent d'un tipus d'humanisme a propugnar —entenen ara el terme «humanisme» en el sentit d'una concepció del món i de l'home—, sinó també com a mirall on trobar reflectida la situació política per la qual passava Alemanya en aquells moments (evolucionant de l'aglomeració de diversos principats cap a la unificació nacional en un Estat). No és casual, en aquest sentit, que Burckhardt encetés la seva coneguda obra *La cultura del Renaixement a Itàlia* amb un capítol dedicat precisament a la qüestió política de l'Estat⁹.

9. Cfr. Tony DAVIES, *Humanism*, Routledge, Londres 1997, pp. 15-20.

Però entre els noucentistes catalans de començament de segle no serà aquest darrer aspecte del Renaixement, el polític, el que es prendrà més en consideració a l'hora de girar els ulls cap a la Itàlia del segle XV (no debades les conjuntures eren massa diferents). Si alguna cosa sobretot interessava d'aquesta època era la mateixa idea enclosa en el seu nom: la idea d'un renaixement, d'un tornar a néixer, d'un procés de superació d'una fosca Edat Mitjana (que en el cas català s'hauria allargat fins al segle XIX) per iniciar una nova època que havia de resultar lluminosa i esplendorosa, i que havia d'aconduir el país cap a la seva normalització a tots els nivells, fins a igualar-lo a altres nacions europees. Que Riba participava d'aquesta assimilació entre l'inici del Nou-cents i l'esperit del Renaixement italià ho prova que el mateix any 1919 traduís, per a l'Enciclopèdia Catalana (editada a Barcelona per l'Editorial Catalana), un manual titulat *El Renaixement*, escrit per la investigadora Edith Sichel, i, més significativament encara, que no pogués estar-se d'afegir al final del volum un breu text, amb el títol «Advertiment epilògic del traductor» (que no ha estat recollit a les seves *Obres Completes*), en el qual afirmava: «Molta cosa hi ha sens dubte, en el deixondiment actual de les energies catalanes, que fa pensar que sigui el nostre segle una continuació, si no en la direcció, certament en la qualitat i la vigoria, de la joia d'aquelles segles [del Renaixement] en què l'home es sentí com a renascut». I tot seguit repetia la frase ja formulada a l'article «La nostra expansió literària», tot incidint en la necessitat d'enllaçar el present amb el nostre daurat segle XV: «No en un crepuscle, sinó en una aurora s'adormí Catalunya i restà al marge de la història. Entrats, els primers de la Península, en les assolellades vies del Renaixement, els resultats ja auguraven que exercíssim en el profund i complex renovellament de l'Europa occidental, una col·laboració pròpia, digna del nostre expansiu passat»¹⁰. A banda, però, d'aquesta equiparació entre l'esperit del Renaixement i el que encarnava el Noucentisme, l'atracció de Riba envers la Itàlia del segle XV es va concretar també en un altre aspecte: i és la fascinació pel model d'humanisme renaixentista formulat inicialment per Burckhardt. Un model d'humanisme fonamentat en una visió idealista del Renaixement que arri-

10. C. RIBA, «Advertiment epilògic del traductor», dins Edith SICHEL, *El Renaixement*, trad. de Jordi March, Editorial Catalana (Enciclopèdia Catalana), Barcelona 1919, pp. 151-152. Una altra mostra de la connexió que Riba establí entre l'esperit noucentista i el renaixentista es troba al seu article «La italianitat de Josep Aragay», en el qual s'hi llegeix: «Tenim d'aquest fenomen [del Renaixement] en Aragay una repetició isolada, i diríem que tardívola, si molts aspectes de la nostra agitada, renaixent Catalunya no ens la fessin esperar més aviat com un anunci primicer» (OCC1, pp. 193-194; article datat a l'abril de 1920).

barà al poeta de les *Estances* també a través de la interpretació que, en el camp de la literatura, en va fer un crític i historiador com Francesco de Sanctis.

De la imatge que Burckhardt dóna de l'humanisme renaixentista, el que més degué captivar Riba fou la concepció individualista de l'home, és a dir: la nova manera d'entendre l'ésser humà en tant que individu pensant i del tot autosuficient, capaç de determinar i construir el seu propi destí. Justament, la segona part de l'esmentada obra de l'historiador alemany sobre el Renaixement es titula «El desenvolupament de l'individu». I si es vol un text paradigmàtic d'aquesta nova concepció humanística de l'home, que supera l'antiga concepció estàtica —l'home considerat quelcom tancat i ja fet, definible—, per instaurar-ne una de dinàmica —l'home formant i conformant la seva pròpia naturalesa—¹¹, aquest text el trobaríem en l'humanista italià Giovanni Pico della Mirandola; en concret, en el seu «Discurs sobre la dignitat de l'home», en el qual el Creador s'adreça al primer home amb aquestes paraules: «Non ti ho dato, o Adamo, né un posto determinato, né un aspetto proprio, né alcuna prerogativa tua, perché quel posto, quell'aspetto, quelle prerogative che tu desidererai, tutto secondo il tuo voto e il tuo consiglio ottenga e conservi. La natura limitata degli altri è contenuta entro leggi da me prescritte. Tu, non costretto da nessuna barriera, la determinerai secondo il tuo arbitrio, alla cui potestà ti consegnai. (...) Non ti ho fatto né celeste né terreno, né mortale né immortale, perché di te stesso quasi libero e sovrano artefice ti plasmassi e ti scolpissi nella forma che avresti prescelto»¹².

Que en escriure l'escolí «La nostra expansió literària», Riba tenia al cap el model de l'home renaixentista i, més que probablement, el discurs de Pico della Mirandola, podria provar-ho el següent passatge: «...esperem entre nosaltres que la nostra ambició realitzi la teoria renaixentista de la *virtù*: l'individu —l'individu català— elaborant-se a ell mateix com la més bella obra a produir». L'atracció que va sentir en aquells anys per la concepció

11. Cfr. Agnes HELLER, *Renaissance Man (A Reneszánsz Ember, 1967)*, trad. de l'hongarès de Richard E. Allen, Routledge & Kegan Paul, Londres 1978, pp. 450-453; vegeu, també, pp. 1-25 (corresponents a la «Introduction»).

12. G. PICO DELLA MIRANDOLA, *Discorso sulla dignità dell'uomo (Oratio de hominis dignitate)*, trad. de Giuseppe Tognon, Editrice La Scuola, Milà 1987, pp. 5-6. No puc deixar de remetre a l'article de Joan Ferraté, «Carles Riba, home essencial», en el qual, bé que dins un context molt més genèric i essencial en relació a l'actitud vital i el pensament ribians, l'il·lustre estudiós retreu aquestes mateixes paraules de Pico della Mirandola tot apuntant que «Riba hauria molt probablement estat disposat a engrescar-s'hi» (J. FERRATÉ, «Carles Riba, home essencial» [1969], dins *Papers sobre Carles Riba*, Quaderns Crema, Barcelona 1993, p. 203).

de l'home del Renaixement es posa, a més, de manifest en el fet que Riba es decidís a traduir fragments de l'autobiografia d'un personatge renaixentista que igualment pot ser considerat paradigmàtic d'aquesta nova manera humanística d'entendre l'home: es tracta de l'artista Benvenuto Cellini i de la seva famosa *Vita*¹³. D'aquest personatge assenyalava Burckhardt que representa l'home «que lo puede todo y se atreve a todo, y que lleva en sí mismo su propia medida», fins al punt de ser «un innegable arquetipo del hombre moderno»¹⁴. I Riba, en la nota introductòria a la seva traducció (de 1920), escrivia que Cellini «fou un compendi del Renaixement, (...) de la llarga elaboració humanística traduïda ja en una pura, immediata força popular».

Finalment, la fascinació per l'individualisme renaixentista molt probablement el degué dur a fixar-se en un autor com Maquiavel. De fet, el concepte de la *virtù*, esmentat per Riba a l'escoli, és clau en el pensament maquiavèl·lic expressat a *El Príncep*, on apareix emprat en un sentit no del tot allunyat de l'ideal de l'home expressat per Pico della Mirandola. Per a l'autor d'*El Príncep*, la *virtut* s'oposa al que és la *fortuna*, entesa aquesta com allò que ens esdevé i que no depèn de nosaltres —una força externa a l'individu—, i la *virtù*, com la determinació pròpia que ens duu a voler i a actuar amb decisió —la força interior de l'home que exerceix la seva acció damunt les coses i els esdeveniments¹⁵. Maquiavel, no cal dir-ho, té en la més gran estima els insignes personatges que, al llarg de la Història, «*per propria virtù e non per fortuna sono diventati principi*», com ara Moisès, Cir, Ròmul o Teseu. Per això tracta d'ells al capítol que dedica als homes que, al marge de la fortuna, han reeixit a conquerir nous principats «amb les armes pròpies i la virtut»¹⁶. I força cosa d'aquesta «virtut» maquiavèl·lica que duu a actuar sembla tenir present Riba quan, després d'al·ludir a la *virtù* renaixentista que duu l'home a «elaborar-se a si mateix» —com citava abans—, afegeix: «Creem temperaments, ferotgement personals si es vol, que si són vius dins una norma viva llur mateixa energia els farà immedia-

13. En traduirà, inicialment, una petita selecció de fragments que apareixaran, amb el títol *De la «Vita» de Benvenuto Cellini*, a la barcelonina biblioteca Minerva l'any 1920; i, posteriorment, ampliarà la primera tria, amb la col·laboració de Joan Estelrich, en un volum que publicarà dins l'Editorial Catalana (Llibreria Catalònia) el 1932 (*De la «Vida» de Benvenuto Cellini*).

14. Jacob BURCKHARDT, *La cultura del Renacimiento en Italia (Die Kultur der Renaissance in Italien, 1860)*, trad. cast. de J. Ardal, Ed. Iberia, Barcelona 1984, p. 248.

15. Sobre aquests conceptes vegeu Jordi MONERS, «Introducció» a Maquiavel, *El Príncep*, trad. de J. Moners, Edicions 62, Barcelona 1996, pp. 24-27; i, també, A. HELLER, *op. cit.*, pp. 363-370 (apartat «Fate, destiny, fortune»).

16. Cap. VI: «De principatibus novis qui armis propriis et virtute acquiruntur», *op. cit.*, p. 24.

tament articulables. En altres mots, creem conqueridors, ja que expandir-se no vol dir importar o exportar —sinó conquerir. I per conquerir, bé cal, bo i armats, fomentar les reserves de confiança i de paciència, però així mateix les virtuts d'escomesa, d'orgull, d'egoisme».

Contribueix a refermar la suposició que Riba està pensant aquí en Maquiavel el fet d'interpretar que, en l'al·lusió a la teoria de la *virtù*, hi ha, principalment, la voluntat d'expressar una reivindicació de caire polític-cultural que servís d'estímul cap a l'acció —la qual cosa és l'objectiu a què, al cap i a la fi, exhorta la doctrina maquiavèlica¹⁷.

En tot cas, i en darrer terme, sempre es pot interpretar l'esment en l'article ribià a la teoria de la *virtù* de Maquiavel des d'una perspectiva purament orsiana, ja que, uns pocs mesos abans que Riba escrivís el seu escoli, el Pantarca publicava una glossa en la qual afirmava que «fora equivocat i anacrònic creure que, sota la ploma de Maquiavel, *virtù* significa *bonestèdat*; però tampoc ens trobem aquí amb un sinònim de força. (...) La traduiríem per "albir", o, més exactament encara, *arbitrarietat*. L'exhortació final de Riba en el seu escoli seria, doncs, a l'arbitrarietat orsiana, i, novament, per derivació, a l'imperialisme de Prat de Riba, per a l'acompliment del qual s'imposava, com a ideal, la concepció de l'home renaixentista.

Podem concloure, doncs, que l'any 1919 Riba, com altres contemporanis seus, prengué el Renaixement i l'humanisme italians com a referent a partir del qual vehicular les aspiracions del nostre país envers el seu redreçament tant polític com cultural; unes aspiracions que sols llavors, al començament de segle, amb l'adveniment de la doctrina de Prat de la Riba, començaven a prendre cos i autèntica substància —cosa que implicava deixar en un discretíssim segon terme la tasca realitzada pels homes de la Renaixença—, i unes aspiracions que havien de traduir-se, com propugnava Joan Arús a la seva conferència, en una expansió de la nostra literatura i de la nostra cultura cap a les altres nacions.

17. I és que el passatge ribià continua així: «...fomentar (...) les virtuts d'escomesa, d'orgull, d'egoisme contrarestant aquells excessiva modèstia nostra lamentada en un bell llibre imperial de P. Miquel d'Esplugues». El llibre al qual es refereix és *Nostra Senyora de la Mercè. Estudi de la psicologia ètnico-religiosa de Catalunya*, de 1916 (Barcelona, Editorial Ibèrica, J. Pugés), en un passatge del qual el P. Miquel d'Esplugues afirma que «el gran pecat de Catalunya com a poble fou l'exageració de l'amor a la llibertat i l'exageració del principi de modèstia; dos defectes que ens han pogut donar bellesa interna per a ésser celebrada pels artistes (...); però que certament ens han llevat esplendor, i, amb ell, tot el prestigi social que es necessita per a una influència mundial i durada [sic]» (p. 190). Riba veia, així, en la «virtut», entesa en el sentit maquiavèlic, una manera de fer front a aquest sentiment de modèstia que impedia la nostra expansió i influència sobre els altres països.

Així s'expressava Riba al final de la segona dècada de segle. La seva trajectòria vital i literària, però, havia d'evolucionar i canviar en gran mesura en el període comprès entre l'any 1920 i el 1923. I un punt significatiu d'aquesta trajectòria es localitza a mitjan 1922, quan inicia la seva col·laboració a la Fundació Bernat Metge. Col·laboració que es consolidarà el 1925 en crear-se-li una càtedra per a la docència del grec dins la Fundació. Des d'ella, Riba per fi podia donar curs a la seva vocació d'hellenista o humanista (en el sentit filològic) i sovintejar molt més el contacte amb els clàssics grecolatins¹⁸.

Però quina mena d'hellenista o d'humanista pretenia ser Riba? No pas un professional de l'ensenyament d'alt nivell o un investigador i un erudit de la filologia i la cultura clàssiques. És en dos altres vessants que cal cercar el perquè de la seva dedicació a les humanitats: d'una banda, en la vocació pedagògica, que en ell s'enllaçava amb la segura convicció que l'Antiguitat clàssica mantenia encara vigent el seu valor educatiu i civilitzador —ho veurem més endavant—; i d'altra banda, en un interès pels autors clàssics fonamentat en una intensa i apassionada implicació personal, profundament humana, que és com dir ètica.

En aquest interès vital, apassionat i ètic pels clàssics trobaríem una correspondència entre Riba i dos altres il·lustres humanistes coetanis: Joan Crexells i Nicolau d'Olwer, formats inicialment, com ell, a les aules universitàries de Rubió i Lluch i Lluís Segalà, i per als quals el contacte amb els autors clàssics grecs era alguna cosa sentida com a necessàriament prèvia a la seva activitat com a intel·lectuals.

En el cas de Crexells, trobem una prova del sentiment d'actualitat i d'humana vivència que experimentava davant els textos dels clàssics en les paraules amb què acabava la seva nota introductòria a la traducció de la *Defensa de Sòcrates* de Plató. Després d'haver analitzat la dialèctica d'acusacions i refutacions en què es basa el diàleg, afegeix: «Tal volta el passatge més profundament humà i més commovedor d'aquesta obra és el passatge on Sòcrates parla de la seva dona i dels seus fills. / Si començàvem d'oblidar que Sòcrates fos un home, aquest passatge ens hi tornaria a fer pensar. Sòcrates té totes les limitacions, tots els defectes, totes les debilitats, totes les passions de la natura humana. La terra pesa en el seu esperit. De tot el que és humà, ell no extirpa res; el seu seny ho insinua i ho

18. Per a aquesta segona part de la meua exposició (de les tres en què l'he dividida), segueixo diversos dels apartats del meu llibre *Poètica de Carles Riba. Els anys del postsimbolisme (1920-1938)*, La Magrana, Barcelona 2001, esp. p. 87 ss.

valora simplement; aquesta avaluació, aquesta ordenació són suficients per a ennoblir-ho tot»¹⁹.

Crexells, aquí, agafa la imponent figura de Sòcrates, les raons del qual oscil·len sempre entre la lògica i el comandament sobrenatural (els dictats del seu dèmon), i la redueix a allò que té de més elemental, però també de més essencial: al simple fet de «ser home». I és aquesta la imatge que vol que el lector s'emporti del diàleg platònic: perquè per aquí Sòcrates podrà ser sentit com a exemple, no pas remot sinó vivent, del que representa —com deia Riba del mateix Crexells— afrontar «les responsabilitats, els deures i les lluites d'ésser home».

Aquesta exemplaritat dels grecs assenyalada per Crexells, no pas en relació a fetes glorioses o a models de perfecció estètica, sinó al nivell més purament *humà* (èticament humà), era també sentida per Riba. I aquest punt de contacte entre ambdós humanistes es palesa en posar de costat el final de la «Notícia preliminar» de Crexells al diàleg platònic, suara citada, amb el final de la que va escriure Riba per a la seva traducció de *L'Economia* de Xenofont: «La clau del caràcter d'Isòmac [*alter ego* de Xenofont al diàleg] és el seu respecte absolut a la raó en ell i en els altres: per ella es deixen dirigir, i per ella és *humà*. Això fa de l'*Economia*, citant una vegada més, com a impressió que voldríem definitiva en els lectors, paraules d'A. Croiset, “no solament una de les millors obres de Xenofont: es pot dir que hi ha pocs escrits que facin més honor a la moral atenesa, que mostrin millor tot el que aquella civilització antiga, de vegades tan dura, podia comportar d'*humanitat* profunda i delicada”»²⁰.

L'altre il·lustre hel·lenista amb qui Riba podia sentir-se en comunió quant a una manera d'entendre les humanitats és Lluís Nicolau d'Olwer. Com ell, tampoc no les considerava una simple suma de coneixements erudits, sinó que les valorava sobretot en allò que tenen de viu i de nou, en tant que són assimilables per a l'home actual i poden servir-li de punt de partença per a la seva formació com a ésser moral. Així es desprèn de la definició que feia, en un text de l'any 1915, del terme «humanista» —una definició que és la que crec que era vigent per a Riba: «Avui aquest mot [*humanista*] ens suscita netament la idea superlativa d'un “coneixedor i desvetllador de l'*home*” —del que és essencial i específic de l'home: el cap i el cor, l'enteniment i la passió. Però com que en aquest ordre s'identifica el co-nèixer amb l'ésser, el subjecte amb l'objecte, no serà humanista qui no si-

19. Joan CREXELLS, «Notícia preliminar» a *Defensa de Sòcrates*, dins Plató, *Diàlegs*, vol. I, trad. de J. Crexells, Fundació Bernat Metge, Barcelona 1924, p. 9.

20. «Notícia preliminar» a *L'Economia*, dins Xenofont, *Obres socràtiques menors*, trad. de C. Riba, Fundació Bernat Metge, Barcelona 1924, p. 10; les cursives són meves.

gui savi i apassionat. Apassionat, no importa de què: místic, orgullós, enamorat, polític... el que vulgueu; savi, en el cor humà i en qualsevol disciplina, mentre tingui una visió sintètica de totes les ciències, i totes [les] faci girar a l'entorn, com de llur centre, de l'home.»²¹

Per a Nicolau, doncs, en l'humanisme «el conèixer s'identifica amb l'ésser» i «el subjecte amb l'objecte»: aquest és el punt clau. De l'època clàssica, dels temes eterns, ve a dir, en podem i n'hem d'extreure tot allò que ens pot ajudar a aprofundir en el coneixement i la comprensió de l'*home*, que és el seu objecte. Però això no és encara humanisme: l'autèntic humanisme sorgirà quan tinguem plena consciència que l'home és no sols l'objecte, sinó també el subjecte de tal estudi o contemplació: l'home que és cadascú. Dit amb altres paraules: quan l'humanisme sigui alguna cosa íntimament sentida i viscuda, una activitat en què l'home se sàpiga compromès en la seva individualitat i en la seva unitat moral. Per això l'humanista ha de ser savi ensems que apassionat, i apassionat tant com savi; i el seu interès ha d'adreçar-se cap a allò que aspira a conèixer —de l'home en gènere— i, alhora, cap a ell mateix —com a home concret— en tant que coneix.

Aquest seria el cas de Ribà, poeta i filòleg, en l'humanisme del qual convergien apassionament i saviesa, en una equilibrada síntesi que no permetia que l'una s'imposés a l'altra. I les humanitats, el tracte amb els textos i els autors clàssics era per ell sentit, talment la literatura, com un valor profundament personal i, alhora, amb una innegable influència social.

És sobretot per aquesta darrera raó que Carles Miralles²² creu situable el paper de Ribà en el camp de les humanitats dins el que s'ha convingut a designar com a «tercer humanisme», corrent d'interès pels clàssics propugnat des de mitjan anys 20, a la revista alemanya *Die Antike*, per Werner Jaeger (fundador de la revista i futur autor de la famosa *Paideia*, obra sobre els ideals educatius i formatius de la cultura grega); un corrent que —per dir-ho sintèticament amb l'historiador italià Masimiliano Pavan— «...prospettava una

21. Lluís NICOLAU D'OLWER, «Humanisme», dins *Comentaris (1915-1917)*, Societat Catalana d'Edicions, Barcelona 1920, pp. 15-16 (l'escrit és datat al desembre de 1915). En un article de força anys després («De l'Humanisme», *Universitat Catalana* 8, febrer 1933, p. 1), Nicolau formularà unes idees pariones a les expressades en el text que ara ens ocupa.

22. Als articles «Nota sobre les traduccions de tràgics grecs. Sobre humanisme i filologia clàssica a començament de segle», dins *Eulàlia. Estudis i notes de literatura catalana*, Edicions del Mall, Barcelona 1986, pp. 128-130; i «Ribà humanista», *Ítaca. Quaderns Catalans de Cultura Clàssica* 9-10-11, 1995, pp. 165-167; també a *Lectura de les «Elegies de Bierville» de Carles Ribà*, Departament de Filologia Grega de la Universitat de Barcelona i Curial Ed., Barcelona 1979, pp. 106-109.

rinascita del classico attraverso la mediazione tra la filologia “scientifica” del maestro Wilamowitz e l’idealismo dei “letterati”²³.

La idea apuntada per Miralles pren força quan es descobreix que, entre els llibres, revistes i altres documents que es conserven en la biblioteca personal de Carles Riba, s’hi troba la separata d’una conferència de Werner Jaeger, «Humanismus und Jugendbildung» («Humanisme i formació de la joventut»), de l’any 1921, que Riba molt probablement va adquirir a Alemanya durant la seva estada de l’any 22, juntament amb altres separates de textos filològics alemanys (la majoria de Karl Vossler)²⁴.

En aquesta conferència de l’any 21 de Jaeger són ja esmentades i al·ludides diverses de les idees que, posteriorment desenvolupades, donaran origen a la monumental *Paideia* (1933-36), una obra que Riba coneixerà a finals dels 30 (i que utilitzarà l’any 1950 per redactar la «Introducció» al primer volum de la seva traducció les *Tragèdies* de Sòfocles a la Fundació Bernat Metge)²⁵. La separata fa, així, que sigui versemblant de suposar que el seu interès per la visió del món clàssic de Jaeger pogués desvetllar-se ja a la dècada dels 20. De fet, no és gaire difícil d’imaginar l’atracció que podia suscitar-li un text que s’encetava amb la següent frase: «L’humanisme és present arreu on l’Antiguitat és sentida com una gran força viva i com un poder educatiu autònom»²⁶.

En la conferència, Jaeger vincula la perdurabilitat dels humanistes a la força de la influència grega en totes les èpoques i, principalment, a la del seu ideal educatiu i de formació —un ideal, la *paideia*, que vol deixar enrere el simple gaudi de bellesa estètica amb què sovint s’identificava l’Antiguitat clàssica. Aquest ideal educatiu dels grecs s’encamina, no cap a formar l’home amb vista a un ofici, sinó a educar l’home per realitzar-se plenament com a tal. Jaeger veu, així, l’humanisme com «el camí cap a l’home», segons que va ser assenyalat pels grecs²⁷; els quals, amb el terme *paideia*

23. Massimiliano PAVAN, *Antichità classica e pensiero moderno*, La Nuova Italia, Florència 1977, p. 342.

24. W. JAEGER, *Humanismus und Jugendbildung*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlín 1921.

25. És prou significatiu el fet que Jaeger sigui el primer estudiós i humanista esmentat per Riba a la «Introducció», i justament en relació a l’«ideal humanístic» que representava Sòfocles, per a la visió del qual el capítol corresponent de l’obra *Paideia* és, hi diu Riba, «fonamental» («Introducció» [datada XI-1950] a Sòfocles, *Tragèdies*, vol. I, trad. de C. Riba, Fundació Bernat Metge, Barcelona 1951, p. 8, i també pp. 24, 28 i 30, on és igualment citat).

26. W. JAEGER, *Humanismus und Jugendbildung* (1921), p. 5. La traducció de les citacions és d’Ignasi Vila.

27. *Ibid.*, p. 13.

«designaven la totalitat de la seva cultura espiritual», de manera que es pot afirmar que, en el seu pensament, «la cultura i l'educació són la mateixa cosa»²⁸.

Que aquesta serà la concepció ribiana de l'humanisme als anys 20 i 30 ho prova el seu text més important sobre aquesta qüestió, «Humanisme i poesia» (del 1932), que s'inicia amb una indubtable referència a l'ideal de la *paideia*: «En l'Humanisme a través de les seves diverses interpretacions trobem una idea sempre present: la idea de l'Antiguitat com a força i principi educador, l'Antiguitat com a “situadora de l'home”»²⁹. Per a Riba, l'humanisme, més enllà d'una disciplina filològica i científica, i a banda de la utilització creativa que en va fer en tant que poeta, tenia una dimensió ètica i una funció social: la de formar i educar els membres de la societat, mitjançant les obres de la cultura clàssica, amb vista a un ideal d'home, «el hombre genérico en su validez universal y normativa»³⁰.

És aquesta convicció en la vigència de l'ideal educatiu grec, la que ens ha de permetre de respondre a la pregunta de per què Riba va triar, l'any 1922, Xenofont i Plutarc com a primers autors grecs a traduir per a la Fundació Bernat Metge; dos escriptors no considerats de primera fila, dels quals ja havia publicat traduccions a l'Editorial Catalana.

En aquesta darrera dada va, de fet, inclosa part de la resposta. Quan Joan Estelrich, en qualitat de director de la Fundació, va proposar-li de col·laborar-hi, Riba, en una carta des de Munic, li comentava: «...permeteu-me que per començar no tradueixi els lírics grecs, sinó un prosista, i no un prosista difícil: per ex., se m'acut Xenofont (*Les Memorables*, en les quals ja estic entrenat), o Plutarc (*Vides*)»³¹.

Que en la seva tria hi havia una raó d'ordre pràctic és incontestable. Fins i tot, si es vol, podria haver-n'hi una de pecuniària, ja que l'amplitud de l'obra de Plutarc li assegurava per força temps feina i sou, coses de què no

28. *Ibid.*, p. 10. Vegeu, també, el capítol introductori de *Paideia*, on Jaeger reflexiona sobre el terme, en el seu doble sentit de «cultura» i d'«educació», de formació de l'home «de acuerdo con la verdadera forma humana, con su auténtico ser» (W. JAEGER, *Paideia: los ideales de la cultura griega* [*Paideia. Die Formung des griechischen Menschen*, 1936], trad. de J. Xirau i W. Rocés, Fondo de Cultura Económica, Madrid 1988¹⁰, pp. 6 i 12).

29. Text reproduït dins C. RIBA, *Obres Completes*, vol. 4 (Crítica 3) [des d'ara, OCC3], a cura d'Enric Sullà i Jaume Medina, Edicions 62, Barcelona 1988, p. 125. També al text «La Fundació Bernat Metge» (1937) Riba fa esment de «l'eficàcia educativa» que han de tenir les obres de la FBM (OCC3, p. 136). La idea reapareix en textos posteriors, com a «Sobre l'acció del classicisme en la renaixença literària catalana» (1939), on es fa referència al «principi educatiu clàssic» (OCC3, p. 141).

30. W. JAEGER, *Paideia* (1936), *op. cit.*, p. 12.

31. Carta datada 7-IV-1922; dins *Cartes de Carles Riba III: 1953-1959* [des d'ara, *Cartes III*], a cura de Carles-Jordi Guardiola, Edicions de la Magrana, Barcelona 1993, pp. 542-543.

sempre gaudí. Ara bé: suposar que alguna d'aquestes raons, o qualsevol altra igualment circumstancial o contingent, és l'únic que el va moure a traduir aquests dos autors grecs, significa no haver arribat a copsar la profunda i complexa significació que tenia per a Riba el conjunt de l'Antiguitat clàssica, com també oblidar quin era el seu sentit de l'ofici i del *deure* com a intel·lectual i escriptor, i més encara, com a escriptor català —justament, que utilitzi el concepte de «deure» a la dedicatòria a Cambó de les traduccions plutarquianes no és pas casual, com tampoc que en un text de 1937 dedicat a «La Fundació Bernat Metge» al·ludeixi a «la missió col·lectiva» que calia dur-hi a terme.

La carta suara citada a Estelrich permet de desmentir la llegenda, propagada per Gabriel Ferrater, d'un Riba obligat i esclavitzat pel mecenes Cambó a traduir els 15 volums de les *Vides paral·leles* de Plutarc per a la Fundació Bernat Metge. Si la raó d'ordre pràctic en la tria sembla evident, tant més ho són fets com ara que Riba ja havia traduït Plutarc, com també Xenofont, abans d'entrar a la Fundació³², i que és *ell mateix* qui es va oferir a traslladar-ne les obres. Això ja revela almenys una certa afecció per aquests autors. Però, per damunt d'aquest interès personal, i íntimament lligada amb el seu sentit del «deure», es dreça la motivació primera de Riba, fonamentada en la seva cada cop més arrelada concepció del que era l'humanisme i de quin havia de ser el paper de les humanitats en la nostra societat. Una carta a Karl Vossler del 13 de juny de 1925, escrita per Riba després que Cambó li hagués creat la càtedra de grec, resulta més que reveladora: «Potser no l'hauria acceptada (...) si no es tractés de la finalitat pràctica de formar col·laboradors per a la nostra obra d'incorporació dels clàssics grecs i llatins al català. (...) La vida m'hi ha dut: i també el patriotisme. En països en formació, com el nostre, tothom ha de treure el màxim rendiment de totes les seves possibilitats; i acaba: «He començat la versió de les Vides de Plutarc (que Catalunya necessita molt!)»³³.

Les darreres paraules, reforçades amb un signe admiratiu, són diàfanes en el que afirmen: per a Riba, una traducció catalana de les *Vides* plutarquianes era *necessària*. I ho era per una ferma convicció que tenia, i que, de maneres diverses, era compartida per Jaeger, Crexells i Nicolau d'Olwer: que Plutarc, com Xenofont, formaven part d'una tradició clàssica i huma-

32. De Plutarc, Riba ja havia publicat la traducció de *Vides d'Alexandre i de Cèsar* (Editorial Catalana, Barcelona 1920, amb una nota introductòria a les pp. 5-6 no recollida a les *Obres Completes*), a més d'haver traduït la *Vida d'Artaxerxes*, que inclogué al final del segon volum de la seva traducció d'*Els deu mil* de Xenofont (Editorial Catalana, Barcelona 1922, pp. 163-203).

33. Carta ja citada parcialment *supra*, *Cartes I*, p. 290.

nística, arrel de la nostra cultura, que calia recuperar, però en tant que era encara una força vivent i educativa, portadora d'una sèrie de valors i de principis que l'home de la societat moderna podia copsar i prendre com a punt de partença per al seu millorament. O, per dir-ho amb paraules del mateix Riba, referides a l'obra de Goethe —que, als seus ulls, era tan clàssica com els textos grecs: «l'home d'avui n'ha d'extreure els principis vivents, perennes, i, partint-ne, seguir endavant, cap a una major perfecció de cada home i de tots»³⁴.

És en aquesta creença, afegint-hi la implicació personal i el sentit del deure envers el país, on es troben les raons de la seva tria de Xenofont i Plutarc, com a autors clàssics a traduir. I és en aquesta mateixa creença que havien d'assentar-se els principis que guiarien la seva dedicació a l'ensenyament del grec des de la càtedra creada per Francesc Cambó, com li explicava al seu mecenes: «Serà, doncs, en ell mateix bo, i transcendirà al nostre redreçament nacional, tot mètode d'ensenyament del grec que dugui a una possessió activa; que acontenti l'esperit dels alumnes (...) amb una real conquesta d'allò que en la llengua i en la literatura hel·lèniques hi hagi de vivent i d'actual per a nosaltres, per a explicació del que som i per a estímul al que aspirem a esdevenir»³⁵.

Fins a quin grau arribava aquesta seva convicció ho revela la nota que va incloure dins el text introductori a la seva versió dels *Records* socràtics de Xenofont: «La present traducció ha estat, així, feta pensant que un dia els

34. «Goethe», pròleg a l'Antologia de textos que la Generalitat dedicà a les escoles de Catalunya (1932), OCC3, p. 130. Sobre la significació de Plutarc, vegeu, dins el present volum, el treball de Francesca Mestre «Més que una joia un deure. Carles Riba traductor de Plutarc».

35. Carta-informe de Riba a Cambó del 30 de desembre de 1925, transcrita per Ramon TORNÉ TEIXIDÓ a «Carles Riba, sobre la didàctica del grec. (Dues cartes a Francesc Cambó sobre les activitats docents a la Fundació Bernat Metge)», *Els Marges* 57, desembre 1996, p. 59. En aquesta direcció interpretava el professor Alsina la figura de Riba com a hel·lenista: «Riba debe ser colocado en la línea de los hombres que no han querido ver en la antigüedad la letra muerta de una cultura fenecida, sino el mensaje lleno, pletórico de vida, de unos hombres cuyas experiencias existenciales pueden servirnos para aclarar el misterio de nuestra propia vida» (José ALSINA-CLOTA, «Carles Riba ante el mundo helénico», dins *Actas del II Congreso Español de Estudios Clásicos*, Madrid 1961, p. 467). Vegeu, també, Miquel DOLÇ, «Carles Riba dins el món clàssic», *Germinabit* 65, agost-setembre 1959, p. 44: «L'humanisme de Carles Riba no podia ésser arbitrari ni factici ni còmode; Carles Riba era humanista en tant que subordinava la nostra cultura, en totes les seves relacions, a uns principis greco-romans que li permetien d'interpretar l'home i la condició humana».

Records puguin ésser entre nosaltres un llibre *popular*³⁶. Convé fixar-se en el fet que no s'està referint a una obra magna i consagrada universalment com pot ser l'*Odissea* o les tragèdies de Sòfocles, sinó tan sols als escrits d'un autor grec considerat menor; però un autor en les obres del qual —escriu Riba— «assistim, i no és poc ja que marca un tombant en la història de la cultura, a la fixació dels conceptes primaris de l'ètica»³⁷. És, doncs, pel fet de tractar-se —en paraules de Joan Ferraté— d'un «amable model de virtut i de seny»³⁸, que Riba esperava que la influència del Xenofont socràtic s'estengués i es popularitzés entre la nostra societat.

Igualment esperava que arribessin a esdevenir *populars* les *Vides paral·leles* de Plutarc; en tenim el testimoni de Josep Palau i Fabre, que explicava que «Riba va formular al meu davant, abans d'anar-me'n jo a París (o sia, vers el 1944, 1945) almenys un parell de vegades el desig, la intenció o l'esperança que la seva traducció de les *Vides paral·leles* fóra algun dia aplegada en un volum (o volums) d'una manera assequible i manejable, i que esdevindria així un instrument eficaç per a la formació de la joventut del país. Ell veia en la seva traducció de Plutarc, a més d'una tasca científica o erudita, una labor cívica»³⁹.

Quina havia de ser la contribució de les traduccions de Plutarc i de Xenofont a aquesta labor cívica de formació de la joventut? La difusió del model ètic socràtic que en elles es reflecteix. Un model ètic que no es fonamenta en unes grans aspiracions o uns pressupòsits de difícil assumpció, sinó en uns preceptes essencialment pràctics, a un nivell elementalment humà, que no busquen de crear herois o éssers excepcionals, ans no res més, però tampoc no res menys, que formar íntegrament l'home com a persona i com a ésser moral des d'una plena consciència de si mateix, amb vista a la seva col·laboració en el si de la societat. No altra havia estat la missió que s'encomanà Sòcrates, com Riba remarcava a l'article que dedicà a aquesta figura grega: «esforçar-se per a tornar cadascú a la realitat de si mateix i al seu lloc adequat dins la cooperació civil»⁴⁰.

36. «Introducció» (datada VII-1923) a Xenofont, *Records de Sòcrates*, trad. de C. Riba, Fundació Bernat Metge, Barcelona 1923, p. IX n. 2 (la cursiva és meua; hi he canviat la puntuació, clarament errònia).

37. *Ibid.*, p. VIII.

38. Joan FERRATÉ, *Carles Riba, avui* (1955), dins *Papers sobre Carles Riba*, Quaderns Crema, Barcelona 1993, p. 122.

39. Carta de Josep Palau i Fabre (amb data 26-XII-1984) a Manuel Balasch, citada per aquest al seu llibre *Carles Riba. La vessant alemanya del seu pensament i de la seva obra*, Edicions del Mall, Barcelona 1987, p. 289.

40. «Sòcrates davant dels jutges» (1926), OCC1, p. 328.

Aquest és, doncs, el sentit que per a Riba tindrà, als anys 20 i 30, el concepte d'humanisme, fonamentat en l'Antiguitat grega: el d'un principi educatiu portador de valors ètics (que no vol dir moralitzants), els quals considerava essencials per a la nostra formació i progrés com a nació moderna. Si abans hem vist que a finals de la segona dècada de segle, en la seva època més orsiana, Riba triava Itàlia i l'ideal de l'home renaixentista com a models clàssics per vehicular les seves aspiracions envers la nostra reconstrucció nacional —una tria que reflecteix el tarannà abrandat d'un jove format en la lectura del *Glosari* i de *La nacionalitat catalana*—, ara és Grècia i el seu ideal de la *paideia*, d'educació per la virtut, els models escollits per expressar la seva convicció que la via per constituir una societat moderna, en tots els seus àmbits, passava per la formació dels seus individus com a persones i éssers morals amb plena consciència. La cultura clàssica, en definitiva, al servei d'un projecte d'home i de societat, i, indescribiblement, d'un ideari moral i polític.

Aquest projecte i aquest ideari, com bé sabem, van començar a estroncar-se l'any 36 amb l'esclat de la Guerra civil. I després de la desfeta, amb l'exili de molts dels catalans, incloent-hi el mateix Riba.

Però en cap cas no foren destruïts. En els seus primers mesos a França, i a banda de dedicar-se a la tasca material i urgent d'aconseguir ajut per als intel·lectuals catalans en situació precària, Riba no deixarà d'encoratjar tot-hom a una altra tasca, també peremptòria, com era «no negligir de mantenir la figura i l'acció de les nostres institucions culturals i literàries per tal de salvar l'esperit de Catalunya», tal i com escrivia a Joan Gili⁴¹.

Aquesta tasca Riba va acomplir-la mitjançant diverses conferències que va escriure per difondre i fer conèixer a públics diversos els valors de la nostra llengua i la nostra literatura, en aquells moments en extrem perill; en pronuncià a Irlanda el mateix any 39 i, posteriorment, a Salamanca i a Madrid, a universitats alemanyes i britàniques, etc.

Amb variants diverses, aquestes conferències s'abeuren d'un text de Riba que aparegué en francès a la revista *La Tradition Vivante* just acabada la Guerra (el 1939), i del qual se n'ha conservat l'original català. La seva finalitat era, igualment, divulgativa, en tant que pretén de difondre i reivindicar la tradició i el valor de la literatura catalana des dels anys de la Renaixença. Tal reivindicació podia haver-la fet remetent als escriptors del nostre gloriós quatre-cents; però del que es tractava no era d'invocar el passat llunyà, sinó d'afirmar la realitat i, sobretot, les possibilitats de futur de la literatura

41. Carta del 13-II-1939; dins *Cartes de Carles Riba II: 1939-1952* [des d'ara, *Cartes II*], a cura de Carles-Jordi Guardiola, Edicions de la Magrana, Barcelona 1991, p. 24.

catalana. Per això el que calia explicar fora de Catalunya era com s'havien originat la nostra literatura i la nostra llengua modernes, això és, com havien estat capaces de renèixer el segle passat després d'un llarg període d'adormiment nacional. I calia afirmar que la literatura i la llengua catalanes eren encara porpra viva enmig de les tristes banderes del crepuscle del 39; i que, si bé es veien abocades a la foscor, calia mantenir-les bategants, com un cor, a l'espera d'una nova alba on poguessin tornar a lluir la seva porpra (cfr. la tannka que fa d'epígraf a les *Elegies de Bierville*).

En aquest text amb finalitat divulgativa que publicarà a *La Tradition Vivante*, Riba, doncs, havia de donar a conèixer a un públic francès (com després farà a auditoris castellans, alemanys i anglesos) la història literària catalana del segle XIX en endavant. Ben difícil ho hauria tingut el jove Riba de finals dels anys 10, el de l'article «La nostra expansió literària», text en el qual no s'atribuïa cap mena de valor a les realitzacions literàries de la Renaixença. El crític dels *Escolis* i d'*Els marges*, però, havia madurat des de llavors. I, sobretot, havia aprofundit en el coneixement de la nostra literatura del vuit-cents (només cal recordar els seus textos sobre Aribau dels anys 30, amb motiu del centenari de la Renaixença), amb la qual cosa s'havia pogut formar una opinió fonamentada de la seva vàlua. Aquesta opinió contemplava, indubtablement, el fet que, al marge de realitzacions aïllades, la vàlua estrictament literària era força desigual. Amb tot, era possible, i li calia, de trobar algun comú denominador que revalorés més de cent anys de literatura catalana, algun principi o qualitat que li atorgués un cert grau de prestigi en comparació a altres literatures europees. Aquest principi de valor i de prestigi el trobarà, finalment, en l'atribut clàssic; i el títol del text publicat a la revista francesa serà «Sobre l'acció del classicisme en la renaixença literària catalana».

Riba així, bo i resseguint el que havia estat la literatura catalana del XIX fins al anys 30 del present segle, hi marcarà una línia evolutiva les fites de la qual seran aquelles obres i aquells autors en què és palesa la presència, directa o indirecta, dels clàssics grecolatins. Val a dir que ja tenia feta una part de la feina, perquè l'any 35 havia llegit a Roma una conferència sobre «Horaci en les literatures ibèriques», amb motiu de la celebració el bimil·lenari de l'escriptor llatí, en la qual s'ocupava de rastrejar la seva petja en les literatures peninsulars. L'objecte del text del 39, però, era més vast, i allhora més concret. No es tractava tant d'anar a la recerca d'influències dels autors clàssics grecolatins en els catalans dels segles XIX i XX com d'intentar determinar fins a quin punt era possible parlar d'un component classicista específicament català; això és: dins l'ambient classicitzant en què vivia Europa des del tombant de segle, calia assenyalar quina era la mani-

festació particularment catalana del classicisme. O dit d'una altra manera: com la personalitat literària catalana s'havia anat afirmant des del seu renaixement mitjançant un constant, per bé que variant, component clàssic. Calia reivindicar, en definitiva, que la nostra literatura i la nostra cultura, llavors amenaçades, ocupaven un lloc específic, amb una identitat pròpia, dins la literatura i la cultura europees.

Aquesta particular manifestació catalana del classicisme, Riba creu descobrir-la en dos aspectes, que no deixen de ser dues cares d'una mateixa moneda. En primer lloc, en un específic «sentit de la forma» en la literatura catalana, més concretament en la poesia, que es caracteritzaria, en els autors més destacats, per l'expressió continguda i la tendència al despullament formal; o, en paraules del mateix Riba: «una contenció interior, (...) una mena de pudor greu, que abraça alhora la matèria a comunicar i la paraula amb què es comunica. Hi ha, tradicionalment, essencialment català, un sagrat horror a tota vanitat formulística. A través dels segles totes les influències han estat resoltes i assimilades a Catalunya en aquest sentit»; i posa l'exemple del barroc, que «hi ha ondulat amb una sobrietat i una dolçor que reposa en el mateix moviment», com també, afegeix, «la més extrema poesia de la impressió i del subconscient hi ha pres línia i estructura»⁴².

L'altra manifestació específicament catalana del classicisme, Riba la troba en un tret inherent del caràcter del poble català. Situada en un espai fronterer i essent terra de pas i d'intercanvi cultural, Catalunya, remarca Riba, ha mantingut sempre, però, la unitat del seu esperit, tendint «instintivament a seleccionar i a temperar, a aclarir i a sotmetre a regla, allò que li aflueix amb amenaça o seducció d'envair-lo»; una tendència que, de fet, és la mateixa que vèiem abans en parlar del «sentit de la forma» de la nostra literatura. I això vol dir —continua Riba— que Catalunya «ha tendit al classicisme, a un classicisme del qual grecs i llatins han estat els mestres universals». Però tot seguit precisa que no és del tot exacte parlar simplement d'influència: «Es tracta, en rigor, d'una influència directa o passada pel cristianisme, dins la qual la personalitat catalana històricament es troba, es forma i creix, amb la qual s'entretéixeix, per la qual ara i adés es corregeix i es reafirma. En totes les manifestacions de l'esperit català, certs fets són constants i característics: el gust de la relació amb els homes i les idees, la potència assimilativa, la curiositat apassionada, però no per això menys crítica, la tendència naturalista, el sentit de la mesura, la complaença en les formes simples i austeres, l'aptitud normativa, l'amor de la llibertat, la

42. OCC3, p. 143.

preocupació pedagògica». I acaba: «Aquests fets, el mot humanisme els cobreix perfectament»; i dins ell també inclou el nostre «sentit de la forma»⁴³. En síntesi: un específic sentit de la forma present sobretot en la nostra poesia, juntament amb una determinada manifestació de l'humanisme, de nissaga grecolatina, que és inherent al caràcter del nostre poble, són els dos components d'una «línia de gust classicitzant» a través de la qual Riba podia resseguir les principals manifestacions de la literatura catalana del Vuitcents al Nou-cents. Una línia que començava en Manuel de Cabanyes, el qual, tot i escriure en castellà, «havia afirmat un sentiment de la forma més aviat espiritual i ètic, tradicionalment, essencialment català»; una línia que passava per Aribau, que, a *La Pàtria*, aplicà el «principi clàssic» d'acostar la llengua «cap a una idea absoluta de la seva perfecció»; que seguia en els poetes mallorquins Pons i Gallarza, Alcover i Costa i Llobera, amb la seva «orientació classicitzant i acadèmica»; que continuava en Verdaguer, «amb el seu sentit de la mesura i de l'estructura», i, sobretot, en Maragall, la *Nausica* del qual constitueix «la summa del seu humanisme greco-cristià»; i que es prolongava fins a *Els fruits saborosos* de Carner, obra en què «l'humanisme no és tant de llibres com de nissaga», i *La ben plantada* de Xènius, figura femenina «de perfecte cànon físic i moral» que «centra tot l'impuls humanístic» de la Catalunya d'inici del Nou-cents⁴⁴. A través de totes aquestes obres i d'aquests autors, com a exemples de manifestacions específicament catalanes de l'esperit clàssic, Riba reinterpretava part de la nostra història literària nacional i li conferia una aurèola de prestigi i dignitat que permetia la seva difusió i reivindicació per tot Europa als anys de la postguerra.

Si recapitem, ara, els tres moments de la trajectòria de Riba que hem considerat —finals dels anys 10, el període d'entreguerres, i el final de la nostra confrontació civil—, comprovarem que en tots ells, amb vista a vehicular uns certs continguts ideològics, els clàssics sempre han estat presos com a referència: inicialment, el renaixement italià com a model per exhortar al nostre ressorgiment nacional; després, la moral socràtica dels textos de Plutarc i Xenofont per propugnar un determinat concepte ètic del deure i de la responsabilitat que havia de presidir la nostra constitució en

43. Per això la conferència que escriurà uns quants mesos després del text «Sobre l'acció del classicisme en la renaixença literària catalana», ampliant-ne els continguts, s'intitularà ja simplement «L'humanisme Catalunya»; és, precisament, d'aquesta conferència que provenen les anteriors citacions (OCC3, pp. 170-171).

44. Les citacions provenen de «Sobre l'acció del classicisme en la renaixença literària catalana» (1939), OCC3, pp. 143-150; i de «L'humanisme a Catalunya (1940), OCC3, pp. 179-185.

societat moderna; i finalment, un determinat tipus d'humanisme que, en la seva manifestació dins la història literària catalana, esdevenia el garant de la nostra específica identitat nacional.

És clar que això és sols una cara de les relacions de Riba amb els clàssics. Hi ha la seva implicació personal i, sobretot, la seva manifestació literària. Però tot això ja són figures d'un altre paner.